

Beck Attila¹ 

Harc Róma örökösei közt: a frank–langobárd háborúk (571–590)

War Between the Heirs of Rome: the Frankish–Lombard Wars (571–590)

Absztrakt

A Nyugatrómai birodalom megszűntével átalakult Európa térképe. A korábbi nagy birodalmak helyébe kisebb királyságok léptek. Ezen új államokat a korábban hun alattvaló vagy római szolgálatban levő germán népek alapították. Az államszervezés mellett ezek az új hatalmak időről időre háborúkat vívtak egymás ellen, hogy területüket és politikai befolyásukat kiterjesszék. A korszak két nagyhatalma, a Frank és a Langobárd Királyság, többször keveredett egymással fegyveres konfliktusba, amelyet mindkét fél más katonai elképzelések mentén vívott meg.

Kulcsszavak: germán népek, népvándorláskor, hadikultúrák, középkori hadviselés, Frank Királyság, Langobárd Királyság

Abstract

When the Western Roman Empire fell, then the map of Europe was transformed. The former great empires were replaced by smaller kingdoms. These new states were founded by Germanic peoples formerly subjects of the Huns or they were in Roman service. In addition to the organisation of the state, these new powers fought wars against each other from time to time to expand their territory and political influence. The two great powers of this period, the Frankish and the Lombard kingdoms, were repeatedly involved in armed conflicts, which they fought with different military concepts.

Keywords: Germanic peoples, Migration Period, military cultures, medieval warfare, Frankish Kingdom, Kingdom of Lombards

¹ Régész, Aquincumi Múzeum és Régészeti Park, e-mail: beck.attila@uni-nke.hu

Bevezetés

Az 5. század utolsó harmadában, a Nyugatrómai Birodalom bukásával, új berendezkedés alakult ki Európában. A hunok hatalmának lehanyatlása, és a nyugati császárság megszűnése azt eredményezte, hogy a korábban a hunok alattvalóiként élő, illetve a római területeken *foederat*iként² berendezkedő germán népek a két korábbi hatalomtól független, önálló királyságokat hoztak létre. A korábbi római Britannia területét a szászok³, a jütökök⁴ és az angolok⁵ vonták fokozatosan uralmuk alá, Gallia legnagyobb részét a frankok szerezték meg,⁶ Hispania területét a nyugati gótok⁷ hódították meg, emellett a birodalom korábbi központi területének, Italiának az új birtokosai a keleti gótok⁸, majd később a langobárdok⁹ lettek.

A hódításoknak nemcsak az lett az eredménye, hogy a volt provinciák¹⁰ lakosságának új urai lettek, hanem a betelepülő germánokat is erősen befolyásolta a római kultúra, vallási, nyelvi, államigazgatási és hadügyi téren. A belső államépítő munka mellett az új királyságok időről időre egymás célkeresztjébe kerültek, többször tört ki közöttük háború. A fegyveres konfliktusokban a közvetlen zsákmányszerzés mellett fontos cél volt a másik területének elfoglalása, meghódoltatása. A korszak egyik legfontosabb politikai vetélkedése a Merovingok által uralt Frank Királyság, illetve az Itáliában berendezkedő langobárdok között zajlott. Ezeket a háborúkat mindkét germán nép más-más stratégiai és taktikai elképzeléssel vívta meg. A dolgozat célja, hogy bemutassa ezeket a hadviselési elemeket és hogy a szemben álló felek hogyan próbálták ezek segítségével elérni politikai céljaikat.

A frank és a langobárd hadviselés

A frank és a langobárd hadviselés egyaránt a germán hadikultúra jellemzőit viseli magán, mindkettőre jellemző, hogy a hadművészetükben számos közösnek tekinthető elem volt, de nem lehet őket homogénnek tekinteni.¹¹ A különböző germán népek hadviselésének vizsgálatához Kovács Jenő altábornagy hadikultúra-felosztása nyújt segítséget. Három évtizeddel ezelőtt, a kilencvenes évek közepén kiadott munkájában a magyar hadtudós a földrajzi elhelyezkedés, a katonai erő, illetve a gazdasági potenciál kutatásának segítségével háromfajta hadikultúrát különített el egymástól. Meghatározása szerint a direkt és az indirekt hadviselést különböztette meg egymástól. Írásában a direkt hadviselést folytató mozgáscentrikus és az indirekt anyagközpontú,

² Hadi szolgálatra kötelezett letelepített szövetségeseik a Római Birodalom határain belül.

³ Germán népcsoport, a mai Északnyugat-Németország területén, Schleswig-Holstein tartományban éltek.

⁴ A jütökök germán nép, a mai Dánia területén, Jütlandon éltek.

⁵ Az angolok germán nép, a mai Észak-Németország, Dél-Dánia területén éltek.

⁶ A Rajnától keletre élő germán népcsoport.

⁷ A Balti-tenger partjáról származó keleti germán nép, más néven tervingi.

⁸ A Balti-tenger partjáról származó keleti germán nép, más néven greuthungi.

⁹ Az Elba-vidékről származó nyugati germán nép.

¹⁰ Közigazgatási egység a Római Birodalomban, tartomány.

¹¹ MACDOWALL–MCBRIDE 1996: 3–4.

illetve a gerilla, vagy más néven a partizán hadikultúrát különböztette meg egymástól a 20. század fegyveres konfliktusai és háborúi alapján.¹²

A források alapján a germán hadikultúra, amely magában foglalja a frankok és a langobárdok hadművészetét is, a háborúk során, elsősorban a direkt hadviselést helyezte előtérbe. Harcmódoruk, az írásos kútfők beszámolója szerint, a legtöbb esetben az ellenség erejének közvetlen megsemmisítésén és a területének elfoglalásán alapult. Azokban az esetekben, amikor erre nem volt lehetőség, akkor nyúltak részlegesen vagy teljesen az indirekt hadviselés elemeihez.

A langobárdokra, hasonlóan, mint más germán népekre, a direkt hadviselés jellemző. Háborúik megvívása során, mielőtt Italiába érkeztek, a győzelmet nyílt csaták megvívásával igyekeztek elérni. Paulus Diaconus történetíró¹³ *Historia Langobardorum* című munkájában több nagyobb összecsapásról tudósít, amelyet a langobárdok ellenségeikkel vívtak. Egyik beszámolója szerint Tato langobárd király¹⁴ és Rodulf herul uralkodó¹⁵ közt háború tört ki, mert ez utóbbi bátyját a langobárdok megölték, miközben követségben volt náluk.¹⁶ Rodulf összehívta a seregét, majd háborút indított a langobárdok ellen 508-ban.¹⁷ A középkori történetíró leírása szerint a két sereg egy nyílt mezőn¹⁸ találkozott, ahol közvetlen módon küzdöttek meg egymással. Paulus Diaconus keveset írt a csata lefolyásáról, de tudósítása szerint mindkét fél a kor szokásának megfelelően, zárt alakzatban harcolta végig a fegyveres összecsapást, azonban a herulok sorai az irányítás hiányában idővel felbomlottak, így a langobárdok felmorzszolták őket és megszerezték a győzelmet. A herulok döntő vereséget szenvedtek, Rodulf király is holtan maradt a csatamezőn.¹⁹

A langobárd csapatok ugyanúgy jártak el később a gepidák elleni háborúban.²⁰ A Kárpát-medence keleti részén elhelyezkedő germán királyság a 6. század közepére a langobárd állam riválisává vált a térség hegemoniájáért vívott küzdelemben.²¹ Audoin király²² 552-ben készen állt a döntő csatára, akit a Keletrómai/Bizánci Birodalom támogatott. A két sereg, Paulus Diaconus beszámolója szerint, az „Asfeld”-en²³ csapott össze egymással. Mindkét fél zárt alakzatban, hosszasan harcolt egymással, az összecsapást a forrás szerint a két vezető párviadala döntötte el. Alboin herceg,²⁴ Audoin fia, saját kezével ölte meg Torismodot,²⁵ Turisind gepida király²⁶ fiát, a gepida sereg rendje szétesett, és a langobárdok sokukat megölték.²⁷

¹² Kovács 1995: 22.

¹³ Paulus Diaconus (725 körül – 799 körül) langobárd származású szerzetes, történetíró.

¹⁴ A Lething dinasztiaiból származó langobárd király (ural. 500 körül – 510).

¹⁵ Herul király (ural. 490/500 – 508).

¹⁶ Paulus Diaconus 1901: (I. 20) 92.

¹⁷ BÓNA et al. 1993: 54.

¹⁸ A csata pontos helye nem ismert.

¹⁹ Paulus Diaconus 1901: (I. 20) 92–94.

²⁰ A gepidák a gótokkal rokon keleti germán nép.

²¹ Kiss P. 2015: 134.

²² Audoin langobárd király (ural. 547–560).

²³ Más néven az „Ázok földje”, a csata pontos helye nem ismert.

²⁴ Alboin langobárd király (ural. 560–572).

²⁵ Torismod gepida herceg, Turisind fia (?–552).

²⁶ Turisind gepida király (ural. 545–560).

²⁷ Paulus Diaconus 1901: (I. 20) 95–96.

A fenti példák alapján összefoglalva elmondható, hogy a langobárd hadikultúra, hasonlóan a többi germán néphez, elsősorban a direkt hadviselést alkalmazta. Fegyveres konfliktusaik során az ellenség gyors, közvetlen módon való megsemmisítésére törekedtek, amelynek eszköze a nyílt csata volt, és politikai céljaikat így érték el.

Ahogy a langobárdok, a frankok is elsősorban a direkt hadviselést alkalmazták. A frank katonai vezetők, ha lehetőség adódott rá, a fegyveres konfliktusokat az ellenség közvetlen, gyors megsemmisítésével, általában nyílt csatában igyekeztek lezárni. Az írott források szerint a Meroving-házból²⁸ származó Klodvig²⁹ is a direkt hadviselést alkalmazta háborúi során. Az 5. század utolsó harmadában, a fiatal frank hadúr Galliában egy új germán királyság megalapítását tűzte ki célul. Az első ellenfele a korábbi római helytartó, Syagrius³⁰ volt, akinek hasonló ambíciói voltak. Klodvig közvetlen módon, nyílt csatában ütközött meg ellenfelével 486-ban a mai Soissons³¹ mellett, és Gregorius Turonensis³² beszámolója szerint, a frank sereg megszerezte a döntő győzelmet, és a volt római helytartót menekülésre kényszerítette.³³ Klodvig később nem elégedett meg Syagrius legyőzésével, hanem a frankok másik riválisa, az alamannok³⁴ ellen indult. A frank uralkodó ugyanúgy járt el, mint tíz évvel korábban, a seregét összegyűjtve közvetlen módon küzdött meg az ellenséggel. 496-ban a mai Tolbiac-nál³⁵ kibontakozó csatában a frankok döntő győzelmet arattak a másik germán népcsoport, az alamannok felett.³⁶ A területszerző hadjáratok mellett a frankok Klodvig vezetésével beavatkoztak más germán népek belviszályaiba is. A Burgund Királyság két uralkodójának, Gundobadnak³⁷ és Godigiselnek³⁸ fegyveres konfliktusába Klodvig közvetlen módon avatkozott be, az utóbbi céljait segítette fegyveres erejével. 500/501-ben a mai Dijon³⁹ közelében, az Ouche folyó⁴⁰ mellett a szövetségesek legyőzték Gundobadot, aki a csata után a mai Avignon⁴¹ városába menekült.⁴² Pár évvel később a frank uralkodó figyelme a délnyugati szomszéd, a Nyugati gót Királyság felé fordult. Ebben a fegyveres konfliktusban is a direkt hadviselésé volt a főszerep. Klodvig 507-ben megtámadta II. Alarich⁴³ király országát, amely során a két sereg a mai Vouillé⁴⁴ mellett találkozott, és döntő csatát vívtak egymással. Az összecsapásban a nyugati gótok döntő vereséget szenvedtek, II. Alarich király is holtan maradt a csatamezőn.⁴⁵

²⁸ Merovingok, frank királyi dinasztia kb. 448–754 között uralkodtak.

²⁹ Klodvig (ural. 482–511) frank király, a Frank Királyság megalapítója.

³⁰ Syagrius (430–487) volt római helytartó, a központi hatalom összeomlása után önálló királyságot hozott létre, a mai Soissons központtal.

³¹ Soissons városa a mai Franciaországban helyezkedik el.

³² Más néven Tours-i Szent Gergely (538–594) gallo-római származású püspök és történetíró.

³³ Tours-i Gergely 2010: (II. 27) 212.

³⁴ Az alamannok a 3. század végétől a mai Rajna és Duna felső folyásánál túl lakó germánok összefoglaló neve, szövetsége.

³⁵ Tolbiac, a mai Zülpich városa, amely Németországban, Észak-Rajna-Vesztfália tartományban található.

³⁶ Tours-i Gergely 2010: (II. 30) 215–216.

³⁷ Gundobad burgund király (ural. 474–516).

³⁸ Godigisel, Gundobad testvére. 501-ben, mivel a frankokkal szövetekezett ellene, később bosszúból Gundobad meggyilkoltatta.

³⁹ Dijon városa, a mai Franciaországban, Bourgogne-Franche-Comté régióban helyezkedik el.

⁴⁰ Ouche folyó a mai Franciaország területén, a Dourdou de Conques jobb oldali mellékfolyója.

⁴¹ Avignon város Franciaországban, Vaucluse megyében, a Rhône folyó bal partján található.

⁴² Tours-i Gergely 2010: (II. 32) 218–219.

⁴³ II. Alarich nyugati gót király (ural. 484–507).

⁴⁴ A település, a mai Poitiers-hez közel fekszik, a mai Franciaország területén található.

⁴⁵ Tours-i Gergely 2010: (II. 37) 224–225.

Összefoglalva megállapítható, hogy az írott források alapján a frank hadvezetés a langobárdhoz hasonlóan a direkt hadviselésre törekedett. A háborúk és más fegyveres konfliktusok során keresték a közvetlen csata lehetőségét, az ellenséges erők gyors megsemmisítésére törekedtek.

A langobárd hadjáratok Galliában (571–574)

A langobárdok 568-ban jelentek meg Itáliában Alboin király vezetésével, akinek a félsziget északi részét rövid idő alatt sikerült meghódítani. A germán uralkodó azonban nem sokáig élvezhette hódításának gyümölcseit, ugyanis Paulus Diaconus beszámolója szerint felesége, az utolsó gepida király Kunimund⁴⁶ lánya, Rosamunda⁴⁷ összeesküvést szőtt ellene, és 572-ben meggyilkoltatta.⁴⁸ Az őt követő uralkodó Cleph két év uralkodás után szintén merénylet áldozata lett, halála után Paulus Diaconus tudósítása szerint, a langobárdoknál nem volt király, a hercegek vették át az uralmat.⁴⁹

Az itáliai langobárd vezetők és a frankok közti fegyveres konfliktus kirobbanása nem politikai eredetű lehetett, hanem a hercegek által vezetett seregek, fegyveres csoportok zsákmányszerző vállalkozásai. Ezt Paulus Diaconus is megerősítette. A szerzetes történetíró leírása szerint a langobárd hadurak ezt tették Itáliában is, a harcosaik megölték és kirabolták a rómaiakat, az egyház javait elvették, papjaikat lemészárolták, de a városok sem voltak biztonságban, többet feldúltak.⁵⁰

A frankok elleni első hadjáratok a források szerint szintén a zsákmányszerzést szolgálták elsősorban, nem a politikai befolyás kiterjesztése vagy a hódítás volt a céljuk. A langobárd hercegi seregek Itália után hamar új célpontot találtak maguknak, a frankok által uralt Galliát. Az első nagy támadás 571-ben érte a frank területeket.⁵¹ A fosztogató langobárd csapatok ellen Gutram frank király⁵² Amatus patricius⁵³ vezetésével sereget küldött, amely legnagyobb részben burgundiai katonákból állt. Gregorius Turonensis frank és Paulus Diaconus langobárd történetíró tudósítása szerint a két sereg közt kibontakozó csatában a langobárdok döntő győzelmet arattak, Amatus menekülés közben a halálát lelte, majd a támadók zsákmánnyal megrakodva tértek vissza Itáliába.⁵⁴ A hadjárat nem a politikai célok eléréséről szólt, hanem az anyagi haszonszerzésről erőszakos eszközök alkalmazásával, tehát nem az ellenség közvetlen megsemmisítése volt a célja, függetlenül attól, hogy Amatus legyőzésével kiiktatták a területet védő sereget. A direkt hadviselés eszközének, a nyílt csatának az alkalmazása tehát ebben az esetben a zsákmány megvédésére irányult.

⁴⁶ Kunimund az utolsó gepida király (ural. 555–567).

⁴⁷ Rosamunda, Kunimund gepida király lánya (kb. 540–572).

⁴⁸ Paulus Diaconus 1901: (II. 28) 123–125.

⁴⁹ Paulus Diaconus 1901: (II. 31–32) 127.

⁵⁰ Paulus Diaconus 1901: (II. 32) 127.

⁵¹ BACHRACH 1972: 41.

⁵² Gutram frank király a Meroving dinasztiából (fr. Gontran uralk. 561–592).

⁵³ Amatus gallo-római származású patricius, frank hadvezér.

⁵⁴ Tours-i Gergely 2010: (IV. 42) 305–306; Paulus Diaconus 1901: (III. 3) 131.

Az 571-es évben a frankoknak még egy langobárd betöréssel kellett szembenézniük. Gutram király a halott Amatus helyére Mummolust⁵⁵ nevezte ki a serege élére. Az új parancsnok, tanulva az előző csata kudarcából, igyekezett számára előnyös csatateret kiválasztani. A langobárdok célja, hasonlóan, mint korábban, a zsákmányszerzés volt. Mummolus az összecsapáshoz erdős területet választott, ahol meglephte a több oszlopban felvonuló ellenséges sereget, és ezeket közvetlen módon, egy nagyobb csatában semmisítette meg, ezután a maradék langobárd erők visszavonultak Itáliába.⁵⁶ A gallo-római származású, frank szolgálatban álló hadvezér tehát szintén a direkt hadviselés eszközeit alkalmazta, gyors csapással igyekezett a langobárd sereget megsemmisíteni.

A következő nagy langobárd betörésnél, 574-ben, már három herceg hadával kellett szembenéznie a Mummolus által vezetett frank seregnek. Paulus Diaconus beszámolója szerint három langobárd had indult meg a frank területek ellen, Amo,⁵⁷ Zaban,⁵⁸ és Rodanus⁵⁹ hercegek parancsnoksága alatt. Abo harcosai Mochoavillába⁶⁰ meneteltek Ebredunumon⁶¹ keresztül. Zabán herceg Deinis⁶² városán átvonulva Valentia⁶³ érkezett. A harmadik sereg Gratianopolis⁶⁴ városát hódoltatta meg.⁶⁵ A hadjárat sikeres kezdése után Amo herceg az Arelate körüli területet teljesen elfoglalta,⁶⁶ ahol a hódítás komoly pusztítással járt együtt, emellett megostromolta Aquinses⁶⁷ városát, ahol a lakosok huszonkét font ezüstöt fizettek neki váltságként, Zaban és Rodanus seregei hasonlóan nagy területet raboltak ki és pusztítottak el.⁶⁸ Mummolus tervei szerint egyenként készült leszámolni a langobárd hercegek seregeivel. A Gratianopolisnál állomásozó Rodanus hadát támadta meg először.⁶⁹ Ebben a csatában a frankok döntő győzelmet arattak, de a langobárd hercegnek emberei egy részével, sebesülten sikerült elmenekülnie Valentia irányába. Ott harcosai maradékával egyesült Zaban seregével, majd Ebredunum városához vonultak, ahol összecsaptak Mummolus seregével. A kibontakozó csata frank győzelemmel zárult ismét, Zaban és Rodanus visszavonult Itáliába. Amo herceg, miután értesült a másik két sereg vereségéről, úgy határozott, hogy nem folytatja tovább a hadjáratot, visszavonul Itáliába, viszont Paulus Diaconus elbeszélése szerint a nagy havazások miatt a zsákmányának nagy részéről le kellett mondania, amelyet hátrahagyott, mielőtt átkelt volna az Alpokon, vissza Itáliába.⁷⁰

A langobárd seregek visszavonulásával lezáródott az Itáliából érkező támadások időszaka. Összefoglalva az állapítható meg, hogy a két hadjárat lefolyását tekintve

⁵⁵ Mummolus gallo-római származású patricius, frank hadvezér.

⁵⁶ Tours-i Gergely 2010: (IV. 42) 306; Paulus Diaconus 1901: (III. 4) 131.

⁵⁷ Abo langobárd herceg.

⁵⁸ Zaban Pavia (Ticinum) langobárd hercege (ural. 574–584).

⁵⁹ Rodanus langobárd herceg.

⁶⁰ Mochoavilla, mai neve Manosque, város Délkelet-Franciaországban.

⁶¹ Ebredunum, a mai neve Embrun, település Franciaországban, Hautes-Alpes megyében.

⁶² Deinis, mai neve Die, település Délkelet-Franciaországban, Drôme megyébe.

⁶³ Valentia, mai neve Valence, település Délkelet-Franciaországban, Drôme megye központja.

⁶⁴ Gratianopolis, mai neve Grenoble, település Délkelet-Franciaországban, Isère megye központja.

⁶⁵ Paulus Diaconus 1901: (III. 8) 134.

⁶⁶ Arelate, mai neve Arles, Franciaországban helyezkedik el.

⁶⁷ Mai neve Aix-en-Provence, Franciaország délkeleti részén, Bouches-du-Rhône megyében található.

⁶⁸ Paulus Diaconus 1901: (III. 8) 135.

⁶⁹ BACHRACH 1972: 60.

⁷⁰ Paulus Diaconus 1901: (III. 8) 135.

több hasonló elemet tartalmazott, de különbségek is adódnak köztük. Mindkét kampányban az volt a közös, hogy a langobárd és a frank hadvezetés a direkt hadviseléssel kívánta céljait elérni. A védekező frankok igyekeztek minél hamarabb ütőképes sereget összevonni, és az ellenséget nyílt csatában megsemmisíteni. A langobárdok harcmodora szintén a direkt hadviselésen alapult mindkét hadjáratban, az elképzeléseiket, terveiket így akarták megvalósítani.

Az egymást követő hadjáratok közötti különbségek a langobárd sereg két eltérő céljából fakadt. Az első két hadjáratról kevesebb adat áll rendelkezésre, de a forrásokból az látszik, hogy a támadóknak elsődleges céljuk a terület kirablása és a zsákmányszerzés volt, amire a frank és langobárd történetírók egyaránt utaltak. A zsákmányszerző hadjáratok fontosak voltak a germán hadikultúrában, gyakran a kampányok fő célja volt, erről már Tacitus⁷¹ is beszámolt a *Germania* című munkájában. A római történetíró megjegyzése szerint a germánok által kezdeményezett hadjáratok fontos célja a minél nagyobb hírnév és a vagyon megszerzése.⁷²

Az otthoni vagyon növelése mellett az ellenfél területének módszeres kirablása és elpusztítása a korszak hadviselésének egyik fontos eleme volt. Guy Halsall brit történész arra mutatott rá, hogy az erőszak ilyen típusú alkalmazása nemcsak a zsákmányszerzésre volt alkalmas, hanem a fosztogató portyák segítségével, a terület passzív urának aláásta a tekintélyét, pusztította az erőforrásait, katonailag és erkölcsileg gyengének mutatta, emellett az adott területen politikai nyugtalanságot keltettek, és növelték a támadó hadvezér katonai és politikai hatalmába, potenciáljába vetett bizalmat és hitet.⁷³ Ebből az következik, hogy a rablás és pusztítás eszközt akkor is alkalmazták, ha a direkt hadviseléssel nem tudták az adott hadjáratot megnyerni, mert az ellenség megerősített helyekre, várakba vonult vissza. Ekkor addig folytatták a rombolást az adott területen, amíg a védekező felet csatára nem kényszerítették, és a direkt hadviselés eszközével meg nem semmisítették. Ha a terület ura mégsem vette fel a harcot a fölényben lévő ellenséggel szemben, a következő évben visszatértek.⁷⁴ A frank hadak és más germán népek is gyakran éltek ezzel az eszközzel, ahogy a langobárdok elleni későbbi háborúkban szó lesz róla.

Az 571-es hadjáratokban a hadjárat célja a zsákmányszerzés volt, a frankokkal szembeni fegyveres összecsapás megvívása a zsákmány megvédésére szolgált.

Az 574-es kampánynak más célkitűzései lehettek. A frank és langobárd történetírók erre külön nem térnek ki, de megjegyzéseikből arra lehet következtetni, hogy nem egyszerű fosztogató hadjáratról lehetett szó. A langobárdok három nagyobb sereggel léptek frank területre, amely menetoszlopokat külön egy-egy herceg vezetett, és eltérő útvonalakon vonultak. Ennek egyrészt logisztikai okai voltak, mert minél nagyobb létszámú volt a sereg, annál hosszabb volt a menetoszlopa, így lassabb volt a napi menetteljesítménye és nehezebben tudott reagálni az esetleges problémákra. Emellett a több kisebb, külön utakon vonuló sereget könnyebb volt út közben utánpótlással ellátni.⁷⁵ A több menetoszlopban való felvonulásnak taktikai okai is voltak. Ebben

⁷¹ Publius Cornelius Tacitus (Kr. u. kb. 56–120) római történetíró.

⁷² Tacitus 1961: (14–15) 56.

⁷³ HALSALL 2003: 140.

⁷⁴ HALSALL 2003: 140.

⁷⁵ HALSALL 2003: 131.

az esetben a vonuló sereg kevésbé volt kitéve a védők csapdáinak és rajtaütéseinek, ezekre jobban tudott reagálni, illetve a területet védő ellenséget erejének megosztására tudták kényszeríteni.⁷⁶

Amo herceg az Arelate városát övező territoriumot foglalta el, illetve Aquines városát hódoltatta, Zaban herceg Valetiat ostromolta, Rodanus Gratianopolist tartotta megszállva.⁷⁷ A hadjáratnak két célja valószínűsíthető. Az egyik lehetséges cél a terület kirablása, a megerősített helyek, a városok elfoglalása, hogy a következő évi zsákmányszerző hadjárat már kedvezőbb pozícióból induljon, és olyan területek is elérhetővé váljanak, amelyek Itáliától távolabb helyezkednek el. Ez az eljárás nem példa nélküli a germán hadművészetben. Hasonló módon járt el Chnodomarius alamann uralkodó⁷⁸ seregével, a 4. század második felében, Galliában. A betörő germán hadak, Ammianus Marcellinus⁷⁹ beszámolója szerint területeket és városokat foglaltak el Gallia északnyugati részén, az ellenük vonuló Decentius caesart⁸⁰ és egy más néven nem nevezett római hadvezért seregével a direkt hadviselés eszközeivel, nyílt csatában győzték le. Az elfoglalt területeken berendezkedtek, és onnan indítottak zsákmányszerző hadjáratokat Gallia távolabbi területe felé.⁸¹ A germánoktól a tartományt Iulianus⁸² szabadította meg, miután a katonai ellenállást újjászervezte. Mindkét hadvezér, hasonlóan mint később Mummolus és a langobárd hercegek, direkt hadviselés segítségével, döntő csatában akarta az eredményt kicsikarni. A seregek 357-ben Argentoratum⁸³ mellett csaptak össze, ahol a rómaiak döntő győzelmet arattak a germánok felett, és az alamann fejedelem, Chnodomarius is fogságba esett.⁸⁴

A másik cél, a frankok által uralt Gallia délnyugati részének meghódítása lehetett. A langobárd seregek, a korábbi sikerből kiindulva a terület elfoglalásának a szándékával érkezhettek ide, hiszen korábban egyszer erős csapást mértek a területet védő frank erőkre, és nagy zsákmányt ejtettek. Az útjukba kerülő városokat közvetlen módon elfoglalták, illetve ostrom alá vették, a területeket pusztították, hogy a frank erőket csatára kényszerítsék. A hadjárat tehát nem egyszerű fosztogatás lehetett, mert a langobárdok nem arra készültek, hogy hamar visszatérjenek Itáliába, mint az első alkalommal tették. Erre Paulus Diaconus egy megjegyzéséből lehet következtetni, hogy a visszavonuló Amo herceg már egy havas, nehezen járható Alpokat talált útnak Itália felé.⁸⁵ A langobárdok valószínűleg hosszabban akartak berendezkedni Galliában, de a hadihelyzet számukra nem megfelelő alakulásával vállalniuk kellett a kényszerű, be nem tervezett visszavonulást, nehéz, veszélyes körülmények között. A hadjáratnak végül Mummolus ellentámadása vetett véget.

Összefoglalva, mindkét sereg vezetése a direkt hadviselés eszközeivel akarta a háborút megnyerni, keresték a közvetlen összecsapás lehetőségét és az ellenség

⁷⁶ HALSALL 2003: 147.

⁷⁷ Paulus Diaconus 1901: (III. 8) 134–135.

⁷⁸ Chnodomarius alamann fejedelem (ural. 352–357) a Kr. u. 357-es strasbourgi csatában a germán hadak egyik vezetője, ahol vereséget szenvedett a későbbi Iulianus császártól.

⁷⁹ Ammianus Marcellinus (330–395) római történetíró.

⁸⁰ Magnus Decentius caesar (ural. 350–353).

⁸¹ Ammianus Marcellinus 1993: (XVI. 12) 105.

⁸² Iulianus (ural. mint caesar 355–360, mint augustus 360–363) római császár, a 357-es strasbourgi csata győztese.

⁸³ Argentoratum, a mai Strasbourg, Franciaországban található.

⁸⁴ Ammianus Marcellinus 1993: (XVI. 12) 105.

⁸⁵ Paulus Diaconus 1901: (III. 8) 135.

gyors megsemmisítését. A döntő csaták mellett a hadjáratban ostromokra is sor került, amely szintén a szemben álló fél gyors legyőzését és területének elfoglalását szolgálta.

A frank hadjáratok Itáliában (584–590)

A langobárd betörések visszaverése után tíz évvel a hadiesemények Itália földjén folytatódtak, de ekkor már a frankok jelentek meg offenzív félként. Paulus Diaconus tudósítása szerint a Merovingok támadását az váltotta ki, hogy Maurikiosz bizánci császár⁸⁶ azzal bízta meg II. Childebert frank királyt,⁸⁷ hogy 50 ezer arany solidus⁸⁸ fejében, űzze ki a langobárdokat a félsziget területéről.⁸⁹

Korábban a Galliában folyó fegyveres konfliktusokban mindkét hadviselő fél direkt hadviseléssel, közvetlen módon igyekezett háborús céljait elérni. Az Itáliában folyó hadieseményeknél a langobárd fél változtatott eddigi módszerén, és az indirekt hadviselés eszközeivel, az ellenség fizikai és mentális erejének lassú felörlésével kísérelte meg a frank célokat megakadályozni. Halsall véleménye szerint az Itáliát kézben tartó és uraló langobárdok hamar megtanulták, hogy így szálljanak szembe az Itálián kívülről érkező frank seregekkel. A brit történész arra mutatott rá, hogy a területeiket védő langobárd seregek addig maradtak bezárkózva a fallal körülvett városokban és más megerősített helyeken, amíg a frankok a maláriától és más betegségektől, illetve az élelmiszerhiánytól megfogyatkoztak és legyengültek, így a hadjáratot nem voltak képesek a siker reményében folytatni.⁹⁰

II. Childebert király 584-ben azzal az elképzeléssel kezdte meg a kampányát, hogy a langobárd sereget mihamarabb döntő csatára kényszerítse és megsemmisítse. A frank uralkodó miután bevonult a langobárdok területére, azt tapasztalta Paulus Diaconus és Gregorius Turonensis beszámolója szerint, hogy azok a városokban biztonságosan elsáncolták magukat. A frank király nem tudta a kitűzött céljait elérni, de a langobárdok sem tudták kiűzni Itáliából, ezzel patthelyzet alakult ki, így a fegyveres konfliktus végül követjárással és megegyezéssel zárult.⁹¹ A frankok támadása tehát békekötéssel ért véget, de Bernard Bachrach északamerikai történész arra mutatott rá, hogy II. Childebert erőfeszítései, hogy elfoglalja a langobárdoktól Itáliát, innentől kezdve egyre kevésbé voltak sikeresek.⁹² 585-ben II. Childebert ismét megkísérelte Itáliát megtisztítani a langobárd harcosoktól, de azok ugyanazt az indirekt, defenzív hadviselést alkalmazták a frank király csapatai ellen, mint korábban. A támadó sereg helyzetét tovább rontotta, hogy a frankok és az alamannok között is fegyveres konfliktus tört ki, így a támadók ismét dolguk végezetlenül voltak kénytelenek távozni.⁹³ Néhány évvel később, 589-ben, a frank király ismét az itáliai langobárdok

⁸⁶ Maurikiosz bizánci császár (ural. 582–602).

⁸⁷ II. Childebert frank király (ural. 575–596).

⁸⁸ A solidus eredetileg a 4. század elején bevezetett aranyból vert pénz volt, amely ebben az időben 4,54 gramm aranyat tartalmazott.

⁸⁹ Paulus Diaconus 1901: (III. 17) 142.

⁹⁰ HALSALL 2003: 153.

⁹¹ Paulus Diaconus 1901: (III. 17) 142., Tours-i Gergely 2010: (VI. 42) 428.

⁹² BACHRACH 1972: 60.

⁹³ Paulus Diaconus 1901: (III. 22) 144.

ellen vezette a seregét. Elképzelése továbbra sem változott, a frank uralkodó a direkt hadviselés eszközeivel, döntő csatában akarta kivívni a győzelmet. Ebben az évben, a korábbi frank hadjáratokkal ellentétben, a langobárdok elég erősnek érezték magukat ahhoz, hogy felhagyjanak a passzív védekezéssel, és a frankokhoz hasonlóan gyors, döntő csatában akarták az ellenséges erőket megsemmisíteni, és Itália földjéről kiűzni. Az Authari király⁹⁴ által vezetett langobárd sereg megütközött az ellenséges erőkkal,⁹⁵ és a fegyveres összecsapás frank vereséggel zárult.⁹⁶ Egy évvel később, Paulus Diaconus beszámolója szerint, II. Childebert újra fegyvert fogott a langobárdok ellen Maurikiosz császár kérésére. Ekkor a frank király változtatott az eddig alkalmazott módszerén, ahogy korábban a Galliára törő langobárd hercegek, több részre osztotta seregét, amelyeknek az volt a feladata, hogy külön oszlopokban felvonulva az itáliai városokat, erődöket szisztematikusan elfoglalják vagy lerombolják, illetve meghódíttassák, ennek segítségével akarta megtörni a langobárd védelem alapját.⁹⁷ A hadjárat, a módosított elképzeléseknek köszönhetően, kezdetben sikeresen haladt előre, a frank vezérek egészen Veronáig⁹⁸ nyomultak, útközben számos települést meghódítottak, és több várat, erődöt leromboltak. A frank sereg előretörése miatt a langobárdoknak is változtatniuk kellett a hadviselésükön, de nem érezték elég erősnek magukat ahhoz, hogy döntő csatába bocsátkozzanak a frankokkal. Újra az indirekt hadviselés eszközeihez nyúltak, és a külön vonuló, zsákmányoló kisebb frank csapatokon számos esetben rajtaütöttek és szétverték azokat, majd megerősített helyekre vonultak vissza.⁹⁹ A frankok kezdeti sikerei ellenére a háború további menete az előző évekhez hasonlóan játszódott le. A forróság, az élelmiszerhiány és a langobárd rajtaütések miatt a frank sereg nem tudta célját elérni, és a vele szemben álló erőket megsemmisíteni, erejük e három tényező lassan kikezdte. Az éhségtől gyötört, legyengült frank sereg kénytelen volt a hadjáratot befejezni és visszavonulni Itáliából.¹⁰⁰

Az Itália földjén folyó fegyveres konfliktusok természete eltért a frank-galliai háborúktól. A galliai összecsapások idején mind a langobárdokra, mind a frankokra az volt a jellemző, hogy keresik a közvetlen összecsapás lehetőségét, és nyílt, döntő csatában akarták az ellenség erőit megsemmisíteni. Itáliában ez annyiban változott, hogy a langobárd vezetés, mivel a frankok fölényben voltak, kényszerűségből áttért az indirekt hadviselésre, és nem döntő csatával, hanem az ellenség lassú felmorzsolásával akarta elérni a frank sereg legyőzését. A fallal körülvett itáliai városok alkalmasak voltak arra, hogy a langobárd harcosokat elhelyezzék bennük, és hogy megvédjék őket az erőfölényben lévő frank seregtől. II. Childebert az 584-es első invázióján, amikor szembesült a helyzettel, hogy a langobárdok bezárkóztak a városokba, és nem voltak hajlandók közvetlen úton megütközni vele, nem a bizonytalan kimenetelű és nehéz ostromokat választotta, hanem az indirekt hadviselés eszközeit kezdte alkalmazni, mint dédapja, Klodvig. II. Childebert elődje 500-ban a burgund uralkodó, Gundobad elleni hadjáratban, a terület módszeres kirablásába és elpusztításába kezdett. Akkor a burgund

⁹⁴ Authari langobárd király (ural. 584–590).

⁹⁵ A csata pontos helye nem ismert.

⁹⁶ Paulus Diaconus 1901: (III. 29) 148–149.

⁹⁷ Paulus Diaconus 1901: (III.31) 151–152.

⁹⁸ Verona, itáliai város, ma Olaszország északi részén helyezkedik el.

⁹⁹ Paulus Diaconus 1901: (III.31) 151.

¹⁰⁰ Paulus Diaconus 1901: (III.31) 151–152.

király Avignon¹⁰¹ városába vonult vissza, így Klodvig a terület felpredálásával akarta védett pozíciójából kimozdítani és döntő csatára kényszeríteni. Az erőszak alkalmazása meghozta a várt eredményt, Gundobad meghódolt, a döntő csata elmaradt.¹⁰² 584-ben II. Childebert ugyanígy akarta harcra kényszeríteni a langobárdokat. A források szerint patthelyzet alakulhatott ki, és bár a követjárások alkalmával a frank királynak a langobárdok ajándékokat adtak, eredeti célját, riválisainak kiűzését II. Childericnek nem sikerült elérni.¹⁰³ A hadjáratokkal kapcsolatban azt is érdemes megjegyezni, hogy az írott kútfők alapján arra lehet következtetni, hogy a langobárd sereg passzívan védekezett a városokban, nem volt erejük felvenni a harcot a frankokkal, az inváziós sereg visszavonulását az éghajlati tényezők és az élelmiszerhiány okozta.¹⁰⁴

Az 585-ös frank hadjáratban sem változott lényegesen a helyzet és a forgatókönyv, csupán annyi módosult a hadjárat lefolyásában, hogy a meglévő nehézségek mellett a frankoknak északon egy alamann támadással is szembe kellett nézniük, így távozniuk kellett Itáliából.

589-ben a langobárdok felhagytak a passzív védekezéssel, és keresték a döntő csata lehetőségét. Ebben komoly szerepe lehetett II. Authari langobárd királynak, aki valószínűleg a korábbi évekkel ellentétben képes volt megfelelő létszámú fegyverest összegyűjteni a frankok elleni küzdelemhez. Az 584-től uralkodó király korábban feltehetően tudatosan vállalta a passzivitást, amelynek a célja az lehetett, hogy időt nyerjen a Galliában elszenvedett veszteségek pótlására, és megfelelő katonai erőt legyen képes felvonultatni. A terve sikeres volt, az itáliai langobárd uralkodó visszatért a direkt hadviseléshez és döntő csatában győzte le II. Childebert seregét.¹⁰⁵

Az egy évvel későbbi, 590-es hadjárat lefolyása módosult a korábbiakhoz képest. Több frank sereg vonult fel Itáliába, és nemcsak a rablás és pusztítás segítségével próbálták a langobárdokat döntő csatára bírni, hanem megkísérelték felszámolni és elfoglalni a védelem fő támaszeit, a várakat és a városokat is. A frankok feltehetően nagy fölényben lehettek, mert a langobárdok nem álltak ki ellenük egy döntő csatára, mint az előző évben, de ahhoz megvolt a katonai erejük, hogy ne legyenek tétlen szemlélői a frank támadásnak. Az itáliai harcosok az indirekt hadviselés eszközeivel, a városokra támaszkodva, rajtaütések segítségével fokozatosan kezdték felmorzsolni a frank sereget és a logisztikáját megbénítani. A langobárdok a támadások során feltehetően igyekeztek minél nagyobb veszteséget okozni az ellenségnek, de emellett fontos lehetett számukra a saját erőik megőrzése. A frankok előretörését sikerült megállítani, akik a sorozatos kisebb támadások, a betegségek és az élelmiszerhiány következtében visszavonultak és hosszú időre felhagytak itáliai terveikkel.

¹⁰¹ Avignon városa a mai Franciaországban, Marseilles-től északra 85 km-re fekszik.

¹⁰² Tours-i Gergely 2010: (II. 32) 218.

¹⁰³ Paulus Diaconus 1901: (III. 12) 142; Tours-i Gergely 2010: (VI. 42) 428.

¹⁰⁴ BACHRACH 1972: 56.

¹⁰⁵ Paulus Diaconus 1901: (III. 29) 148–149.

Konklúzió

Az 571–590 között lezajló langobárd–frank háborúk a népvándorlaskor érdekes periódusát jelentik. A germán hadikultúrát, és ezen belül a frankokat és a langobárdokat, a háborúk megvívásának szempontjából elsősorban a direkt hadviselés jellemezte. Azokban az esetekben, amikor a hadjáratok folyamán ezt a harcmodort nem tudták alkalmazni, mert például a védekező fél megerősített helyre vonult vissza, és nem akart egyetlen döntő csatában mindent kockáztatni, akkor az indirekt hadviselés elemeivel egészítették ki a harcéljárásukat. Ilyenkor a támadó fél módszeresen kezdte pusztítani és kirabolni az ellenség földjét, hogy ezzel döntő csatára tudja azt kényszeríteni. A két korabeli európai hatalom, a Frank- és a Langobárd Királyság, hasonlóan a korszak más germán királyságaihoz, háborúik során a direkt hadviselést alkalmazta, a fegyveres konfliktusok során arra törekedtek, hogy az ellenséges erőket gyorsan megsemmisítsék és területüket elfoglalják. Mindkét nép az indirekt hadviselést vagy annak egyes elemeit akkor használta, ha a direkt hadviselésre nem volt képes, vagy nem tudta tisztán ennek segítségével a céljait elérni. Az indirekt hadviselés tehát elsősorban arra szolgált, hogy az ellenfelet direkt hadviselésre kényszerítse, kevésbé jellemző, hogy ezzel próbálták a céljaikat megvalósítani. A langobárdok, mivel nem mindig voltak képesek arra, hogy közvetlenül nyílt csatában mérjék össze erejüket a frankokkal, területeiket úgy védték meg, hogy az inváziós erők erejének lassú felörlésére és moráljának megtörésére törekedtek. Az indirekt hadviselést tehát elsősorban kényszerűségből alkalmazták, és nem azért, hogy a földrajzi környezet segítségével ezt az előnyt kiaknázzák. Ezzel szemben a frankok akár saját területükön harcoltak, akár Itáliában, végig az ellenség közvetlen megsemmisítésére törekedtek, az indirekt hadviselés szegmenseinek csak kiegészítő szerepet szántak. A frank–langobárd háborúk során, a korszakban egyedülálló módon, az itáliai seregek sikeresen alkalmazták az indirekt hadviselést az akkori hagyományos germán harcmodorral szemben.

Felhasznált irodalom

- BACHRACH, Bernard S. (1972): *Merovingian Military Organization*. Mineapolis: University of Minnesota Press.
- BÓNA István et al. (1993): *Hunok – gepidák – langobardok*. Szeged: JATE Magyar Őstörténeti Kutatócsoportja, Balassi Kiadó.
- HALSALL, Guy (2003): *Warfare and Society in the Barbarian West, 450–900*. London – New York: Routledge.
- KISS P. Attila (2015): „...ut strenui viri...” – A Kárpát-medencei gepidák története. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely.
- KOVÁCS Jenő (1995): *Katonai stratégia és hadikultúrák* (Komplex kutatási téma) II. Kézirat. (NKE EKKL HHK Kari Könyvtárban).
- MACDOWAL, Simon – MCBRIDE, Angus (1996): *Germanic warrior, 236–568 AD*. London: Osprey.
- MARCELLINUS, Ammianus (1993): *Róma története*. ford. Szepes Gyula. Budapest: Európa.

- PAULUS Diaconus (1901): *Historia Langobardorum*. Ford. Gombos F. Albin. Brassó: Brassói Lapok.
- TACITUS, Publius Cornelius (1961): *Germania*. Ford. Borzsák István – Szabó Árpád. Budapest: Gondolat.
- TOURS-I GERGELY (2010): *Korunk története. – A frankok története*. Ford. Mezei Mónika – Adamik Tamás. Pozsony: Kalligram.